

TÜRKİYE - ABD İLİŞKİLERİNDE YENİ BİR HAYAL KIRIKLIĞI OLASILIĞI

Ahmet K. HAN

Khas öğretim üyesi

PANORAMA
Khas

Aslında her şey ne kadar farklı başlamıştı! Dünyada sadece “Bush olmadığı için” bile umutla karşılanan 44. Amerika Birleşik Devletleri (ABD) Başkanı Barack Obama’yı, Türkiye “hassaten” pek sevmiş, bağrına basmıştı. Göbek adı Hüseyin olduğu için, siyah olduğu için, bizden bildiğimiz Obama’yı pek sevmiştik. O kadar ki, Van’ın Gürpınar ilçesinin Çavuştepe köyünde, onun için üzerinde “içimizden birisin” yazılı pankartlar eşliğinde, 44 kurban kesilmişti.¹

Nisan 2009'da, henüz Beyaz Saray'da yüzüncü günü dolmadan, bunu yapan beşinci ABD Başkanı olarak ve ilk yurtdışı ziyaret tercihini bu yönde kullanarak, Obama'nın Türkiye'ye gelmesi belli bir "bayram havası" yaratmıştı. Ziyaretin kendisinin bir mesaj olduğu inancı ve bu mesajın geneli itibarıyla olumlu olduğu yönündeki beklenti yaygındı.² Zamanın Cumhurbaşkanı Abdullah Gül ile Çankaya'da yaptıkları görüşmenin ardından düzenlenen basın toplantısında ABD Başkanı'nın, "baskın olarak Hıristiyan bir ulusla çoğunluğu Müslüman olan Batılı bir ulusun bir araya gelerek" aralarında bir "model ortaklık" kurma potansiyellerinin daha kuvvetli Türkiye - Amerika ilişkilerinin kurulmasına yönelik en büyük umudu teşkil ettiğini söylemesi,³ Türkiye'de uluslararası ilişkiler tartışmalarında bir "model ortaklık" literatürünün doğmasına yol açtı.⁴ Bush yönetiminin son döneminde ayrılığa düşmüş olan Türkiye - Amerika ilişkilerinin, Obama döneminde "hiyerarşik" olmaktan çıkarak, eşit,⁵ ya da en azından "tamamlayıcı" bir form alması umuluyordu.⁶ Esasen bu tespitin altında yatan teşhis, iki ülke ilişkilerindeki sürtüşmenin Bush yönetiminin, Türkiye'nin dış politikasının artan "bağımsız" karakterini ya da otonom eğilimlerini "anlamamasından" kaynaklanıyordu. Mesele, bir "büyük anlatı" ya tercüme edildiğinde, Amerikan karar alıcılarının genel olarak uluslararası ilişkilerde, özel olarak da Türkiye'nin bölgesel ve hatta küresel konumunda meydana gelen büyük dönüşümü anlamakta zorlanmalarıydı. Bu yaklaşımın da bir yansıması olarak dönemin Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu, "model ortaklığın bir seçim değil, bir zorunluluk olduğunu" söylüyordu.⁷ Neticede, Obama işte bu anlayışın değişeceğinin simgesi, kimliği ve siyasi başarısı ile işaret fişeği ve umuduydu. Kullandığı "model ortaklık" ifadesinin kavramsallaştırılması, Türkiye'nin özellikle iktidara yakın entelijensiyasında temel olarak bu çerçevede değerlendiriliyordu.

"Yerli ve Millî" Bir Kavram Olarak "Model Ortaklık"

Halbuki, orjinal metinde Obama'nın sözleri okunduğunda, "model ortaklık" ifadesinin kullanıldığı bölümde cümlenin dahi tamamlanmamış, adeta havada asılı kalmış olduğu dikkatten kaçamayacaktır. Öyle görünmektedir ki, Obama'nın ifadelerinde söylenen, temelde, Türkiye ve ABD arasında yapısal olarak varolduğuna inanılan, gerilimleri aşan örnek nitelikte bir ortaklık oluşturma imkânının bulunduğuun altının çizilmesidir. Bu manada "model ortaklık" eyleme yönelik bir stratejik siyasa kavramsallaştırmasından ziyade, karşılıklı saygı ve refaha dayalı bir "uluslararası topluluk" kurulmasına yönelik bir temenninin ifadesine yönelik bir söylem gibi görünmektedir.⁸

Sözlerin daha sonra edindikleri "ağırlık", daha çok Türkiye tarafında algılanış biçimleriyle ilgili gibidir. Söz konusu algı, üç yönlü görünmektedir: Bir yanda ABD ile yeni ve eşit bir ilişkinin kurulabilmesine yönelik pratik beklenti; diğer yanda bu beklentinin iç politikada yaratacağı güç ve kredibiliteye yönelik arzu, öte yandaysa bu görüntünün dış politikada yaratması mümkün olan kaldıraç ve meşruiyeti kullanabilme isteği. Bu bağlamda ele alındığında Obama'nın "model ortaklık" sözleri 44. ABD Başkanı ve yönetimi adına bir farkındalığa işaret ediyor oldukları iddiasıyla entellektüel açıdan abartılmaya müsaitti. Bush yönetiminin Türkiye'nin konum ve önceliklerine göstermekten imtina ettiğinden şikayet edilen hassasiyetin, "yeni Türkiye"nin önemiyle de mütenasip biçimde, Washington'daki "yeni" muhataplar indinde tanıdığına

ve teslim edildiğine ilişkin bir mananın taşıyıcılığını yapabildiği ölçüde "model ortaklığa" ehemmiyet atfedilebilirdi. Bu haliyle "model ortaklık" kavramsal olarak ona içlek varsayılan eşitlik kabulü ve önem imasıyla kullanılmaya müsait olduğundan önemliydi. Esasen bu nedenle her ne kadar Obama'nın sesinde ifadesini bulmuş olsa da, "model ortaklığın" onun ağzından çıktığı andan itibaren bütünüyle "yerleştirildiği" de söylenebilir. Bu haliyle, isabetli biçimde bir "boş gösteren" olarak nitelenen "model ortaklık" ifadesinin, "ikili ilişkileri yeniden tanımlama iradesi" olarak anlaşıldığı noktada, onu bir "gösterilen" sahibi kılmak gayreti⁹ Türkiye tarafınca, Amerikan tarafının ne düşündüğü, niye öyle düşündüğü ve neyi amaçladığına yönelik bir değerlendirme yapmak kaygısından neredeyse bağımsız yürütülmüş bir iş gibi görünüyor. Belki de bu nedenle bu kavramsallaştırmanın ABD dış politika çevrelerinde yarattığı tartışma, Türkiye'dekiyle karşılaştırıldığında, neredeyse yok niteliğindedir.

Elle Gelen Düğün Bayram (mı)?

Bugün Türkiye'de halkın ve dış politika yapımcılarının önemli bir bölümünün, ülkenin, Suriye başta, dış ve kısmen iç siyasetinde karşılaştığı sorunların büyük bir kısmından Obama yönetimini doğrudan sorumlu tuttuğu düşünülürse, yukarıda bir yönüyle özetlenen başlangıç ne kadar şaşırtıcı ve uzak görünüyor. Tüm bu süreçten bize öğrettiği, uluslararası ilişkilerde farz etmenin ve muhayyel manalara atflar üzerinden reel siyasal hedeflere yürümenin veya reel siyasal sorunlarla baş etmenin mümkün olmadığını gösteriyor.

Gerçek şu ki, aradan geçen sekiz yılda, Türkiye'nin dış politikası hiç de keyifli olmayan bir öğrenme eğrisi tecrübe etti. Öte yandan, Türkiye - Amerika ikili ilişkileri de önemli savrulmalar yaşadı. Özellikle 15 Temmuz sonrasında ilişkilerin aldığı biçim, Türkiye - Amerika ilişkilerini daha da karmaşık hale getirdi. FETÖ meselesi ve örgüt lideri Gülen'in ABD'de serbest ikametinin sürmesi bu noktada özellikle kayda değer bir olumsuz etki yarattı. İlişkilerin çok boyutluşarak örselenirken, her iki tarafta da karşılıklı güvensizlik, iktidarları aşarak bürokrasilere ve siyasal yapının katmanlarına nüfuz etti. Görüş ayrılıkları, özellikle Türkiye'yi yakından ilgilendiren Suriye, PYD/PKK organik ilişkisi vb. bölgesel güvenliğe ilişkin meseleler de derinleşti.

Özellikle Hillary Clinton'un Başkan seçilmesi halinde Orta Doğu'ya ilişkin, PYD/PKK'ya verilen ABD desteği dahil, Obama politikalarının "aynısının daha fazla" ve daha vahim biçimde tecrübe edileceğine ilişkin endişe, Clinton'un Fethullahçı örgütlenme ile haddinden yakın ilişkilere sahip olduğu bilgisi kaynaklı kaygılarla birleşerek, Amerikan seçimlerinin önceki kampanya döneminde Ankara'da Trump sempatisini hâkim kıldı. Trump'ın şahsi ilişkilere önem veren, pragmatik işadamlarının, kendisi de benzer bir tavı benimseyen Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan ile arasında sıcak bir ilişki kurulmasını sağlaması halinde, belli konularda hızlı dönüşüm sağlanabileceğine yönelik beklenti bu sempatiyi güçlendirdi. ABD yönetimine yeni bir ekibin hâkim olmasının yaratacağı kan değişiminin siyaset değişimine yol açabilecek şekilde yeni bir diyalog ve Türkiye adına ABD dış politikasını, başta Suriye ve Türkiye'yi ilgilendiren meselelerde etkilemek fırsatı yaratacağı umudu yeşerdi. ABD'nin daha izolasyonist bir siyasete dönmesinin, Türkiye'ye

ABD ile ilişkilerini dengelemek ve bölgesel dış politikasında daha fazla otonomi sahibi olmak fırsatı yaratma olasılığı, muhtemelen, heyecan vericiydi. Belki de en önemlisi Trump yönetiminin Fethullah Gülen'in iadesi mümkün olmadığı takdirde, ABD içerisinde ve küresel ağı bazında hareket serbestisinin kısıtlanmasına yönelik idari tedbirler alabileceğine ilişkin fırsat algısı Trump'a yönelik sempatinin ve beklentinin büyümesine neden oldu. Bu unsurlar Ankara'nın Trump tercihinin görünür köşe taşlarını teşkil ediyordu. Bu noktadan bakıldığında, Trump'ı karşılayış ve Obama'yı uğurlayış biçimimiz, Bush'u uğurlayıp Obama'yı karşılayış biçimimizle benzerlikler içermiyor değil. Bu, özellikle her şeye rağmen Trump'ı Obama ile kıyaslayarak kollayan kimi "kanaat önderi" uzmanların tavrında görülebiliyor.

Gelecek Pragmatizmle Gelecek

Halbuki Trump'ın alenen İslamofobik tavrı ve yönetiminde beyaz ırkın üstünlüğüne ilişkin lafları hiç sakınmadan söyleyenlerin varlığı bu kadar açıkken, bu konuda onu eleştiren gösterilerin bile kınanması, "ama Obama da Müslüman ülkeleri bombalamıştı" türü mazeretlerin ileri sürülmesi, bu noktada Türkiye'nin en azından "vicdani dış politika" söylemini, ikinci bir manevraya kadar askıya alabileceğini gösteriyor. Bu noktada, Trump'ı da acele tarafından "yerli ve milli"leştirmek yönünde abartılı bir manevranın kazasına uğramadan, "model ortaklık" kavramının hazin ve hayal kırıklığından malul sonunu hatırlamakta fayda olabilir.

İki ülke ilişkilerinin uyumlu sürdürülmesinde ABD tarafında etkili olacak gelişmeler ise; ABD siyasi sisteminin Trump'ı kaldırma ve sınırlama kapasitesi, Trump'ın öngörülemezliğini ve kişiliğini ne kadar ve nasıl yöneteceği, özellikle Suriye'ye yansıdığı biçimiyle küresel sistemde ABD - Rusya ilişkileri, ABD dış politikasının kurumsal aklının Başkan Yardımcısı Michael Pence, Savunma Bakanı James Mattis ve Ulusal Güvenlik Danışmanı Michael Flynn üzerinden ne kadar yönlendirebileceği, Trump'ın Cumhuriyetçi Parti'nin gelenekselci Kongre kadrosuyla kuracağı ilişkinin doğası, Trump'ın İslamofobi bir kutuplaştırma unsuru olarak siyasi konsolidasyonu için ne ölçüde kullanacağı ve bu bağlamların kesişim noktasında yapacağı, kurulmasını hedeflediği güvenli bölgelerin nerede kurulacağı gibi konulardaki Suriye tercihleri belirleyecek.

Türkiye'nin dış politika karar alıcıları bakımından bu defa farklı olan en önemli unursa, Türkiye'nin son dönemde alışılan aksine acele hareket etmemesi. Övgüsünde, ama daha önemlisi yergisinde daha dikkatli bir Türkiye var. Bunun bir nedeni, Türkiye'nin karşı karşıya olduğu sorun ve risklerin derinliğinin belli bir tedbirliliği dayatmasıysa, diğer nedeni de, Türkiye'nin dış politikasının son dönemde belirleyici gücü Ahmet Davutoğlu'nun başbakanlıktan ayrılmasıyla yaşanan nöbet değişikliği olsa gerektir. Gerek Trump'ın bugünkü hallerinde ABD'nin doğrudan sorumluluğu bulunan yedi Müslüman ülkeye vize yasağı getirmesine "verilmeyen" tepkiler, gerek Kudüs'ü İsrail'in başkenti kabul edeceği açıklaması karşısındaki suskunluk, gerekse de, belki de modern diplomasi tarihinin en büyük skandalına imza atarak ABD Merkezi Haberalma Teşkilatı'nı (CIA) ziyareti esnasında müstehzi bir tavırla: "Irak'ın petrolüne el koymak için belki ikinci bir şansınız olur"¹⁰ ifadesini kullanması karşısındaki tepkisizlik Ankara'nın bu defa pragmatik davranacağını ve

kendince bir "ehem - mühim" ayrımı yaptığını gösterir nitelikte. Anlaşılan o ki, Trump Ankara'nın elini zorlamadığı, "ehem" kabul ettiği FETÖ ve PYD/PKK meselelerinde destekleyici ve kolaylaştırıcı davrandığı ve tüm bunları yaparken Türkiye ile "değerler" başlığında ele alınabilecek konulara girmekten kaçındığı müddetçe, Ankara da kendisini doğrudan ilgilendirmeyen meselelerde, mecbur kalmadıkça, tavrı almayacak. En azından sert ve kesin açıklamalardan kaçınacak. Esasen bu, kolay bir denge olmayacak; süreli mesafe ayarı ve hava durumu kontrolü gerektirecektir.

Neticede, Trump kaynaklı bir hayal kırıklığını önlemek dünya için olduğu kadar, Türkiye için de çok kolay olmayacak...

Kaynaklar

- ¹ "Van'da Obama kutlaması!", *Sabah*, 7 Kasım 2008, www.sabah.com.tr/galeri/yasam/vanda_obama_kutlamasi/4, (6 Şubat 2017).
- ² Nuh Yılmaz, "Obama'nın Türkiye ziyareti, 'mesajın kendisi'", *Anlatış*, Mayıs 2010, 12.
- ³ "The President's News Conference With President Abdullah Gul of Turkey in Ankara, Turkey", *The American Presidency Project*, April 6, 2009, www.presidency.ucsb.edu/ws/?pid=85974, (5 Şubat 2017).
- ⁴ Birkaç örnek için bkz. Ahmet K. Han, "From 'Strategic Partnership' to 'Model Partnership': AKP, Turkish - US Relation and the Prospects under Obama", Mustafa Aydın (der.), *Turkish Foreign Policy; Old Problems New Parameters*, University of Madrid, 2010, 121 - 158; Nuh Yılmaz, "Stratejik Ortaklıktan Model Ortaklığa: Türkiye'nin Bağımsız Dış Politikasının Etkileri", *Türk Dış Politikası Yıllığı*, Burhanettin Duran, Kemal İnat ve Mesut Özcan (der.), Ankara, SETA Yayınları, 2011, 551 - 577; Şaban Kardaş, "Turkish-American Relations in the 2000s: Revisiting the Basic Parameters of Partnership?", *Perceptions; Journal of International Affairs* 16, no. 3 (2011): 25-52; İbrahim Kalın, "US-Turkish relations under Obama: promise, challenge and opportunity in the 21st century", *Journal of Balkan and Near Eastern Studies* 12, no. 1 (2010): 93 - 108;
- ⁵ Gül Tuba Dağcı, "Turkey-US Relations in Justice and Development Party's Era", *Alternatives; Turkish Journal of International Relations* 11, no. 2 (2012): 5.
- ⁶ Nuh Yılmaz, "U.S.-Turkey Relations: Model Partnership as an 'Empty Signifier'", *Insight Turkey* 13, no. 1 (2011): 20.
- ⁷ Ahmet Davutoğlu, "Turkey-US relations: A Model Partnership, Global and Regional Dimensions", (presentation, 28th Annual Conference on US-Turkish Relations organized by ATC-DEIK, Washington DC, 2 Haziran 2009) www.mfa.gov.tr/minster_s-speechat-the-28th-annual-conference-on-us-turkish-relations.en.mfa
- ⁸ "The President's News Conference..."
- ⁹ Yılmaz, "U.S.-Turkey Relations: Model...", 20.
- ¹⁰ Conor Friedersdorf, "How Trump's Speech to the CIA Endangered America", *The Atlantic*, 24 January 2014.